

BİR ÖMÜR TARİH

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'na Armağan

BURSA

OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI

Santral Garaj Mh. Ulubatlı Hasan Blv. No:10 Osmangazi/ Bursa

Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 09

www.osmangazi.bel.tr

BİR ÖMÜR TARİH

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'na Armağan

Editör: İsmail Yaşayanlar

ISBN 978-975-2406-42-1

1. Basım Mart 2022

Kapak / İç Düzen:

Gaye Kitabevi

Baskı:

Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z Beylikdüzü – İstanbul

Tel: 212 875 48 86

Sertifika No: 47881

BİR ÖMÜR TARİH

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'na Armağan

Editör:

İsmail Yaşayanlar

Gaye Kitabevi

Bursa 2022

İÇİNDEKİLER

Takdim 9

Önsöz 11

ANI YAZILARI

Düzce'nin Üretken Evladı: Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu İçin... 19

İlhan Genç

Bizim Oğuzoğlu 24

Hasan Soygüzel

Bursa Müzelerini Akademiye, Akademiyi Bursa Müzelerine Taşıyan Bilim
İnsanı Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu 28

Dilek Yıldız Karakaş

DİL VE EDEBİYAT YAZILARI

Yazı ve Konuşma Dilimizin Dünden Bugüne Kısaca Değerlendirilmesi 35

Günay Kut

Bâkî'nin Şiirlerinde Bulunan Bazı Orijinal İmajlar ve Hayaller 54

Gönül Tekin

19. Asır Türk Edebiyatında Mukayeseli Bir Medeniyet Tartışması:
Gayrimüslim Elinde Besleme Olmak mı, Müslüman Hanesinde Cariye
Olmak mı Makbul? 86

Fatih Alper Taşbaş

Yunus Emre'de Olumsuzluk 96

Hatice Şahin

Ebru Kuybu Durmaz

TARİH YAZILARI

Roma Tarih Yazıcılığında İmparator L. Domitius Aurelianus'un (270-275)
Reformları ve Dönemi Üzerine Notlar 109

Onur Sadık Karakaş

Eskiçağ'da Çalışma Hayatında Kadın Hakları İhlallerine Dair Gözlemler 125

Pınar Pınarcık

Süleyman Özkan

Daima Eşikte Olmak: Anadolu'da Komünitas Kalenderîler 158

Buşra Koçaslan

Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriye'sine* Göre Gemi Tipleri ve Liman Özellikleri 181

İdris Bostan

Belgeleri Konuşturan Sorularla Osmanlı Dönemi Vakıf Akarlarının Araştırılması: Bir Model Analizi Olarak Mihrimâh Sultan'ın Mevkûfâtı 189

F. Cangüzel Güner Zülfikar

16. Yüzyılda Ayıntâb'da Ölümcül Yakınlaşmalar: "Şehvetin Bedeli" ve Sıçanotlu Yumurta 207

Fırat Yaşa

Osmanlı Tarihlerinin Ayasofya Anlatımı Üzerine
(*Tacüttevârih* Anlatımı) 218

Mehmet İpşirli

Bezmiâlem Valide Sultan'ın Kitap Hazinesi'nden Musavver ve Müzehhep
Bir Mesnevî 235

Zeren Tanındı

Zekeriya Efendi'nin 985/1577-1578 İstanbul Sayımına Dair
Yeni Bir Belge 268

Mehmet Kalpaklı

Defter-i Derdest-i Livâ-i Bolu (Bolu Sancağının 457 Numaralı Derdest
Defteri) 283

Kenan Ziya Taş

Emre Kabadayı

Tahrir Defterlerine Göre XV-XVI. Yüzyılda İznik Kazası 323

Raif Kaplanoğlu

XVII. Asrın İlk Yarısına Ait Müellifi Meçhul Bir Tevârih-i Âl-i Osmân 350

Ali Ertuğrul

17. Yüzyılda Kıbrıs Evleri ve Evlerdeki Hayat 372

Mustafa Öztürk

Kral-ı Orta Macar: Thököly Imre 395

Cafer Çiftçi

"Ölmüş Diye Duyduk": XVII. Yüzyıl Ayntâb'ında Cerîme Peşine Düşen
Ehl-i Örf Mensupları 414

Salih Özalp

18. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yerel İlişkilerin Yeniden Şekillenmesi 428

Özer Ergenç

18. Yüzyılın Başlarında Konya'da Gayretli Bir Müteşebbis:
Menzilci Hızır Çavuş 435

Cemal Çetin

Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Ege Adaları'nın Osmanlı İdari
Taksimatındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme 449

Orhan Kılıç

Bursa'da Mekan, Yapı ve Sağlık: Yıldırım Darüşşifası, Yeni Kaplıca ve
Hamidiye Gureba Hastanesi 478

İsmail Yaşayanlar

Kur'a Nizamnamesi'ne Karşı Baalbek'teki İsyandar: Âl-i Harfûş
Ayaklanması 494

Emine Şahin

Hindistan'daki İngiliz-Fransız Rekabetinin Süreç ve Sonuçlarının
Değerlendirilmesi 508

Furkan Külünk

1911 Yılında Avusturya-Macaristan'dan İstanbul'a Yapılan Ziyaretler 522

Kemalettin Kuzucu

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Düzce Kazası'nın İdari Yapısı (1839-1923) 554

Zülkif Dağlı

I. Dünya Savaşı Ekonomi Politikalarına Bir Örnek: Osmanlı
İmparatorluğu'nun Avusturya'dan Şeker İthalatı 578

Burcu Kurt

Osmanlı Devleti'nin Son Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1923) 600

Tuğba Aşan

Çanakkale Zaferi ve Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Zafere
Ait Fotoğraf Albümleri 615

Melek Gençboyacı

1921 Anayasasının Türkiye'nin Demokratikleşmesine Katkısı Üzerine Bir
İnceleme 628

Saim Yüceer

"Il Vittoriale degli Italiani" Arşivlerindeki "Türkiye" Dosyasında Gabriele
D'Annunzio ve Kemalist Harekete İlişkin Belgeler 652

Nevin Özkan

Raniero Speelman

Sosyal Yardım Komitesi Çalışmaları ile Bursa Halkevi (1932-1951) 673

Mine Ersevîç

ABD Gıda Silahı: Public Law 480 ve
Türkiye Tarımına Etkileri (1950-2000) 689

Hacer Karabağ

İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği ve Faaliyetleri (1946-1951) 734

Ahmet Coşkun Tekin

Sabit Dokuyan

Muhalefetten İktidara Demokrat Kalabilmek: Demokrat Parti İktidarı ve
“Antidemokratik Kanunları Tarama Komisyonu” 756

Sibel Küçükkülahlı

FOTOĞRAF ALBÜMÜ 777

17. Yüzyılda Kıbrıs Evleri ve Evlerdeki Hayat *

Mustafa Öztürk**

Giriş

İnsanın sosyal nitelikli üç temel içgüdüsel duygusu vardır. Bunlar; karnını doyurma, can güvenliğini sağlama ve neslini devam ettirmektir. Her insan ailesinin karnını doyurmak, can güvenliğini sağlamak ve neslini devam ettirmek için hayatı boyunca nesilden nesle devam eden kutsal bir gayret içindedir. Geniş açıdan bakılınca tarihin bu temel içgüdüleri üzerinde geliştiği görülür. Bu temel içgüdülerin temeli, merkezi ailedir, ocaktır, evdir.

İlk çağlardan beri mağaralar ve tabiatta korunaklı her ne varsa insanoğlunun barınağı olmuştur. Mağaradan çadıra, çadırdan basit kerpiç evlere ve oradan günümüz mimarisine ulaşılmıştır. Her dönemdeki barınağın tipi ne olursa olsun, o dönem insanı için yaşanan mekân, ailesinin barındığı, güvenliğinin sağlandığı çok özel bir yerdir. Onun için ev-bark-ocak kutsal sayılmıştır. O kadar ki, halk edebiyatımızda ev-bark-ocak ile ilgili pek çok deyim vardır. *Evin-barkın-ocağın şen olsun, ocağın sönmesin, hanen harap olmaya* gibi dualar çok anlamlıdır. Öte yandan *evin-barkın yıkılsın* gibi beddualar da vardır. *Evinin yerine soğan sarımsak ekmek* tabiri de ailenin tamamen ortadan kaldırılması ve evin yıkılması anlamında felaketi ifade eder.

En büyüğünden en küçüğüne bütün aile fertlerinin doğum, çocukluk, gençlik yılları, evlilik, iyi ve kötü günleri, yaşlılık ve ölümleri evlerinde geçmiştir. Aynı zamanda ev aile mahremiyetinin merkezi olup, bu yönüyle de bir kat daha önem kazanır. Ailenin yaşama tarzı, tabii ve günlük ihtiyaçları evin mimarisine yansır. *Bu itibarla ev ile insan arasında derunî, sosyal ve kutsal bir bağ vardır.*

* Bu makale, "Cypriot Houses and Life at Home in the 17th. Century", *Studies on Ottoman Nicosia from the Ottoman Conquest to the Early British Period*, Edited by the ISIS Press, İstanbul 2019, pp. 117-134 sayfalarda yer alan makalenin gözden geçirilmiş ve bazı ilaveler yapılmış tercümesidir.

** İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Elbette coğrafî özellikler evlerin mimarî tarzına etki eder. Sıcak iklim kuşağındaki evler ile soğuk iklim kuşağındaki evlerin yapı malzemesi ve tabii ki mimarî tarzı farklıdır. Coğrafyanın sunduğu imkânlar, sadece mimarîde değil, giyim-kuşam, yeme-içme alışkanlıkları ve mutfak kültürlerine de tesir eder.

İktisadî zaruretlerden dolayı yerleşik hayatın başlamasından itibaren köyler kurulmuş ve daha sonra köyler şehirlere dönüşmüş, böylece kent hayatı başlamıştır. Gerek köylerde gerekse şehirde insanlar birlikte bir medeniyet kurmuşlar ve asırlarca yan yana yaşamışlardır. Bu noktada evlerin ve mahallelerin özellikleri önem kazanmaktadır. Komşuluk ilişkileri önemli bir alan olarak belirmektedir. Kıbrıs örneğinde olduğu gibi, pek çok şehirde komşulukların sürdürülmesinde din ikinci planda gelmektedir. Hemen her şehirde dinî bakımdan müstakil mahalleler olduğu gibi karışık mahallelerin de olduğu bilinmektedir. Keza köyler için de aynı durum söz konusudur.

Ev tipleri, semti ve müstemilatı itibariyle kişinin zenginliğinin de göstergesidir. Ev fiyatları fizikî ve mimarî özelliklerine, alıcı ile satıcının o günkü iktisadî durumlarına göre farklılık arz ediyordu. Yani ev fiyatları serbest piyasa fiyatlarına göre belirleniyordu. Makalemizde, *Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerinden* istifade ile Kıbrıs evlerinin özellikleri takip edilecek ve halkın sosyal vaziyetini incelemeye çalışacağız.

Ev Tipleri

Bilindiği gibi Şer'î Mahkeme, devletin taşrada resmiyetini ve işlemlerinin tescilini tanıdığı yegâne makamdır. Resmiyete geçirilmesi istenen her türlü arz ve talebin mutlaka sicile işlenmesi gerekirdi. Kişiler arasındaki borç alacak verecekleri, yemin, vekâlet, tereke kaydı gibi hususlar, tarafların talebi ile sicile kaydedilirdi. Kişiler kendi aralarında resmiyete lüzum görmemişler ise sicile kaydetmek mecburiyeti yoktu. Ama merkezden gelen emirler, beratlar, mahallinde verilen narhlar ve kurulan vakıflar ile ihtida hüccetlerinin mutlaka sicile kaydedilmesi gerekirdi. Bu belgeler ancak bu şekilde tescil edilerek resmiyet kazanırdı. Mülk satışları, feragat, hibe hüccetleri de ileride ilgililerin varisleri tarafından herhangi bir itiraza meydan vermemek için sicile kaydedilirdi.

Bu bağlamda Şer'iyeye Sicillerindeki ev satış hüccetlerinden evlerin sıvrılarını, kimlerin evleriyle komşu olduklarını, mimarî özelliklerini, müstemilatını, semtini ve fiyatını tespit etmekteyiz. Şimdi örnekler üzerinden konuyu inceleyelim.

26 Ocak 1610 (1 Zilkade 1018) tarihinde Lefkoşa'nın İncirli mahallesinden Gülendam binti Ahmet Çavuş vekili olan kocası eliyle aynı mahallede iki katlı yedi oda, tek katlı beş odası ile havlusu iki su kuyusu ve

bahçesi içinde dolap kuyusu olan evini 30.000 günün geçerli olan gümüş akçesine satmıştır.¹ 23 Şubat 1610 (29 Zilkade 1018) tarihinde Lefkoşa'nın Mehterhane mahallesinden Halime binti Abdullah, aynı mahallede 1,5 dönüm bahçe içinde dolap kuyusu, havuzu, 25 adet dut ağacı, 5 adet zerdali ağacı, havuzlu yeni bina olunan evin köşesine kadar olan mülkünü ve evini 23.000 akçeye vermiştir.²

Lefkoşa'nın Çukurbağçe mahallesinden Mehmed bin Mustafa, 28 Aralık 1647 (1 Zilhicce 1057) tarihinde İbrahim bin Hüseyin'e bir tarafı Suhte Mehmet, bir tarafı bazen İbrahim Odabaşı bazen da Acemoğlu Hüseyin mülkleri ve bir tarafı da umumî yol olan iki katlı bir oda, sundurma ve eski bir oda ile asma, dut ve nar ağaçları ile birlikte 14,5 Kebir Riyali kuruşa satmıştır.³

Gene Lefkoşa'nın Ayakaşano mahallesinden Polonya veled-i Komi, Dilaver Beşe ibni Mustafa'ya 2 Eylül 1647 (2 Şaban 1057) tarihinde aynı mahallede bir tarafı Nasuh adlı kimse mülkü, bir tarafı Polonyo mülkü ve iki tarafı da umumî yol ile sınırlı olan iki katlı üç oda, sundurma ile içinde su kuyusu bulunan evini 40 kebir riyali kuruşa satmıştır.⁴ Keza Ayasofya mahallesinden Fatma binti Halil de 7 Şubat 1647 (2 Muharrem 1058) tarihinde sınırlarını verdiği tek katlı dört odası, havlusunu ve su kuyusu bulunan evini 40 kebir riyali kuruşa satmıştır.⁵

Abdi Çavuş mahallesinde Meryem binti Hacı Mahmut, 27 Ocak 1648* tarihinde, sınırlarını belirttiği içeride ve dışarıda pek çok odası, ahır bulunan avlusunda badem ağacı ve su kuyusu olan evini 13.000 akçeye satmıştır.⁶ Ömeriye mahallesinden Sufî-zâde Ahmet Subaşının varisleri, kendilerine intikal eden iki katlı üç oda, mutfak ve altı tek katlı oda ile iki havlusunu ve dolap kuyusu bulunan evlerini 200 kebir riyali kuruşa satmışlardır.⁷

Debbağhane mahallesinde Muharrem kızı Güllü, aynı mahalledeki iki

¹ *Kıbrıs Şer. Sic.3*, s. 24.

² *Kıbrıs Şer. Sic.3*, s. 34.

³ *Kıbrıs Şer. Sic.1*, s. 34.

⁴ *Kıbrıs Şer. Sic.1*, s. 41.

⁵ *Kıbrıs Şer. Sic.1*, s. 44.

* Okuyucuyu sıkmamak için bundan sonra hicri tarihler verilmeyecektir.

⁶ *Kıbrıs Şer. Sic.1*, s. 49.

⁷ ...mahalle-i mezbûrede vâki' bi-hasebi'l-irsi's-şer'î müteveffâ-yı mezbûrdan müvekki-lelerim mezbûretâna intikâl edip bir tarafı el-Hâc Fazlı nâm kimesne mülkü ve bir tarafı İshak Çelebi mülkü ve bir tarafı Hızır Beşe mülkü ve bir tarafı tarîk-ı âmm ile mahdûd üç bâb fevkânî beyti ve matbahı ve altı bâb tahtânî beyti dâhiliyye ve hâriciyye iki havluyu ve zât-ı eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireyi hâvî cenneyi, dolab kuyusunu müştemil mülk-i mevrûsümüz olan menzili müşârun-ileyh es-Seyyid Mehmed Efendi'ye iki yüz aded riyâl-i guruş-ı kebîre tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî bey'-i kat'î ile bey' u teslim ü temlik.. *Kıbrıs Şer. Sic. 1*, s. 49.

tek katlı evi ve sundurması, su kuyusu ve meyve ağaçları bulunan evini, kocası Abdülkerim oğlu Hasan'a 3 Nisan 1677 tarihinde hibe etmiştir.⁸ Ayasofya mahallesinden Komi oğlu Bedri, aynı mahalledeki üç adet iki katlı, dört adet tek katlı oda ve sundurma, bir dolap kuyusu ve başka bir kuyusu ile bahçesi, meyve ağaçları bulunan evini 300 esedî kuruşa 1678 tarihinde Luyiro oğlu Papa Livondiy'o'ya satmıştır.⁹

Ayasofya mahallesinden Ali kızı Saime, aynı mahallede sağlam 6 tek katlı, 9 iki katlı ev, sundurma, avlu, su kuyusu ile meyve ağaçları bulunan evini Hacı Mustafa Ağa'ya 9 Ağustos 1698 tarihinde 245 esedî kuruşa satmıştır.¹⁰

Buraya kadar şehir evlerinden örnekler verdik. Köy evlerinden de birkaç örnek verilirse yerinde olacaktır. Lefkoşa'nın Niyohoryo köyünden baba adı okunamayan Kâmi adlı kadın, aynı köyde bir tarafta Papazoğlu bahçesi, bir tarafta Ali Beşe bahçesi, bir tarafta Mehmet Beşe bahçesi ve diğer tarafı yol olan meyveli ve meyvesiz ağaçları ile 2,5 dönüm bahçesini ve sundurması olan bir evini ve Niyohorya arkından akan suyun 15 günde bir pazartesi gecesi 5 saatlik su hakkını, 10 Eylül 1665'te Emine kadına 28.000 akçeye vermiştir.¹¹

Mesarye kazasının Tirmiti köyünden Abdullah oğlu Hızır, 25 Mart 1610 tarihinde aynı köyde bulunan sınırlarını belirttiği 7 tek katlı odası, beş kilelik bahçesinin akarsuyu ve her 20 günde iki gün akan suyun yarım hissesi ile meyveli ve meyvesiz ağaçlarıyla birlikte Mehmet'e satmıştır.¹² İncirli köyünden Ceryeko oğlu Filipo ile kız kardeşi Asoro, aynı köydeki 4 tek katlı odaları olan evlerini, dört dönüm kadar bahçesi, harabe haldeki iki dolap kuyusu, 43 dip zeytin, 2 armut, 5 incir ve zerdali ağacı ve diğer müstemilatı ile birlikte 1 Aralık 1610 tarihinde 3.600 akçeye satmışlardır.¹³

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Kıbrıs evleri bir veya iki katlı odalardan müteşekkildir. Bazı evler çok odalıdır. Her yerde ve her zaman olduğu gibi mutfak, evlerin ayrılmaz bir bölümüydü. Hemen bütün ev avlulu ve avlusunda muhtelif ağaçlar bulunmaktadır. Bazı evlerin bahçeleri

⁸ *Kıbrıs Şer. Sic.* 5, s. 27

⁹ *Kıbrıs Şer. Sic.*5, s. 29

¹⁰ *Kıbrıs Şer. Sic.*6, s. 14.

¹¹ *Kıbrıs Şer. Sic.*1, s. 53.

¹² "...hâliyâ karye-i mezbûre dâhilinde vâki' karındaşım mezbûr Asoro ile mülkiyet üzere mutasarrıf olduğumuz inde'l-ahâli ve'l-cirân hudûdu malûme olan dört bâb tahtânî evlerimi müstemil olduğu dört dönüm mikdârı bağçeyi ma'an harâbe iki dolap kuyusu ile ve kırk üç dip eşcâr-ı zeytin ve iki emrud ağacı ile ve beş incir ağacı ile ve zerdali ağacı ile ve bir mikdâr kasıllık yeri ile ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmiresiyle ve cemî'-i tevâbi' ve levâhıkıyla merkûm Mehmed Subaşı'ya üç bin altı yüz nakd-i râyic-i fi'l-vakt akçeye bey'-i bât-ı sahîh birle bey'...", *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 4.

¹³ *Kıbrıs Şer. Sic.*3, s. 115.

dönüm olarak zikredilirken, bazılarının ekilebilir kile miktarıyla verilmiştir. Bahçelerde daha çok zeytin, nar, zerdali, asma ve incir ağaçları mevcuttur. Keza bahçelerin içinden akan suyun belli gün ve saatlerdeki hakkı da evlerin özelliklerine yansımıştır. Meselâ Nihoryo köyünden Kâmi adlı kadının bahçesinden geçen Nihoryo arkından 15 günde bir defa 5 saatlik sulama hakkı vardı. Bu da evin fiyatını etkileyen bir unsur olmalıydı. Her evde ya su kuyusu veya akarsuyu vardır. Bazen kuyularda su çekmeye yarayan dolaplar vardır ki, buna dolap kuyusu denmektedir. Dönemin hayat tarzının bir gereği olarak avluların bir bölümü ahır olarak kullanılmıştır. Evler çoğunlukla 2-3 odalıdır. Ama zengin oldukları anlaşılan evlerin 6-9 odalı oldukları görülmektedir.

Evlerde haremlik ve selamlık bölümleri belirtilmemiştir. Diyarbakır, Antep ve Urfa evlerinde görülen *zîr-zemin* (kiler-soğukluk) zikredilmemiştir. Halbuki sıcak ikliminden dolayı evlerin daha çok kuzeyine bakan tarafın altında bu bölümün olması beklenirdi ama her nasılsa yoktur. Hemen her evde sundurma tabir edilen balkonları vardır.

Köy evleri de aynı tarzdadır. Bütün evler bahçeli, kuyulu veya akarsuludur. Köy evlerinin çoğunda tabîi olarak ahır mevcuttur.

Ev Fiyatları

Gayr-i menkul fiyatları, serbest piyasa fiyatları olup, mülkün mevkiine, müstemilatına ve diğer özellikleri ve alıcı ile satıcının o gün içinde buldukları şartlara göre değişir. Nitekim yukarıdaki örneklerde bu husus açıkça görülmektedir.

Klâsik dönemin şartlarının geçerli olduğu bu dönemde, bütün ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde madenî para rejimi geçerliydi. Madenî para rejiminde, paranın değeri izafî (nominal) değil hakikîdir. Bu yüzden her ülkede her devletin parası tedavül ediyordu. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde de çevredeki bütün ülkelerin altın ve gümüş sikkeleri tedavül ediyordu. Her sikkenin ayar ve vezni farklı olduğu için herhangi bir karışıklığa meydan vermemek amacıyla sikkelerin birbirleri karşısındaki durumu ve fiyatını yani çapraz kurunu devlet belirliyor ve bunu yayınladığı fermanlarla her tarafa ilan ediyordu. En uzak bölgelerin halkları, bu sayede piyasadaki bütün paraların vezin, ayar ve fiyatını biliyordu.

1688 yılına kadar devletin resmî parası Akçeydi. 1688'de Kuruş-Para esasına geçildi. Böyle olmakla beraber Osmanlı akçesi ile altınının yanında Venedik Dukası, Hollanda Florini, Macar Kiremisi Mısır, Tunus, Cezayir altınları, gümüş cinsinden ise İspanya Riyali, Karakuruşu ve Hollanda Esedî kuruşları tedavüldeydi. Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerinde mahallî para bölgeleri oluşmuştu. Meselâ, Bağdat ve çevresinde İran Tü-

meni, Kırım'da Kırım Akçesi yoğun olarak bulunuyordu.

Akçenin vezninin sabit ölçüsü 100 dirhemdir. Akçenin vezni 100 dirhemden kesilen akçe adedine göredir. 1327'de basılan ilk akçenin vezni 100 dirhemden 269 adet kesilmişti ki bu 1,142 gram demektir. Zaman içinde 100 dirhemden kesilen akçe adedi yükseldi, yani akçe küçüldü. 16. yüzyılda bazı iniş-çıkışlara rağmen 100 dirhem/450 adet seviyesi korundu. 1585 büyük devalüasyonu ile 100 dirhem gümüşten 800 akçe kesilerek akçenin vezni 0,384 grama düşürüldü. 1600'de 1000, 1659'da 1250 adet kesilerek vezni 0,257 gram oldu. 1666'da 1400, nihayet 1699'da 2300 adet kesilerek akçe 0,139 gram oldu. Tabii olarak altın fiyatları da buna göre yükseldi. Başlangıçta akçenin ayarı %90 gümüş iken, bu dönemde %50'ye kadar düştü¹⁴.

1624'te paraya yeni düzen verilme suretiyle onu bir dirhem yani 100 dirhemden 1000 adet kesilecek surette yeni akçe basımı kararlaştırılmış ve altın 120, Kâmil kuruş 80, Esedî kuruş 70, Zolota da 50 akçe, Osmanlı ve Mısır parası 3 akçe olmuştu. 1633'te Kâmil kuruş 78, Esedî 68, Leh kuruşu (zolota) 48 akçe olarak belirlendi.

Böylece 360 yıl boyunca devletin resmi muhasebe sikkesi olan Akçe, fiili olarak devrini tamamlamış oldu. 1688'de yeni bir para birimine geçildi. Yeni Para birimi *Kuruş/Para* sistemiydi. Daha önce de ülke genelinde kuruş kullanılıyordu. Bunlar Avrupa menşeli kuruşlardı. 9 dirhem (27,648 gr.) ağırlığında Avusturya Thalerleri ile İspanya Riyali kuruşları ve Hollanda Esedî kuruşlarıydı. II. Süleyman zamanında vezinleri Avusturya'nın eski Thalerlerinden, Riyal ve Esedî kuruşlardan 2,5-3 dirhem noksan yani 6 dirhem (18,432 gr.) ve bazen de 6 dirhem 4 kirat (19.248 gr.) ağırlığında ilk Osmanlı Kuruşları bastırıldı. Altın 160 akçe farz edilerek Kuruşa 80 akçe değer kondu, ayarları 833'tü. Daha sonra kuruş 120 akçeye yükselecektir.¹⁵

II. Süleyman'ın darbettirdiği ilk Osmanlı kuruşları Hollanda'nın *Esedî* veya *Arslanlı Guruş* denen paraların modeline göre darbedilmişti. Üzerinde aslan resmi olmadığı halde ilk Osmanlı kuruşlarının adının Esedî olması bundandır. İlk Osmanlı Esedîleri darplarını tanzim eden fermanda 1000 adedi 230 dirhem gelen %70 ayarında olan "*Paré*"nin 40 adedi ağırlığındadır¹⁶. Buna göre Esedî 0,23 gram vezindedir.

1620'den itibaren piyasadaki altın fiyatları yükselmeye başlayarak, 1623'te 200, daha sonra 240 ve 275 akçeye nihayet 1624'te 400 akçeye

¹⁴ Mustafa Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Osmanlı 10*, Ankara, 2002, s. 804; ayrıca bkz. Halil Sahillioğlu, *Kuruluşun XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, 1958, s. 11.

¹⁵ Öztürk, *Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi*, s. 809.

¹⁶ Halil Sahillioğlu, *Kuruluşun XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, 1958, s. 68.

yükseldi. 1658'de 70 akçe olan Esedî 1660'ta serbest piyasada 100 akçeye geçiyordu. Zolota ise 1658'de 40, 1650'de 50, 1685'te 75 akçe oldu.¹⁷

Bunun yanında başka gümüş sikkeler de tedavüldeydi. 1773'te Altmışlık denen Çifte Zolota (Lehistan parası) 8 dirhem 15 kırat yani 27,456 gram idi. 1791'de 18,063, 1825'te 6,618 gram oldu. Otuzluk yani Tekli ve Onluk Zolotalar da vardı ve onlar da aynı oranda değer kaybediyorlardı. Zolotalar aynı zamanda kuruşun cüz'leri mesabesindeydi. Zolota 30 para, Yirmilik yarım kuruş, onbeşlik, onluk ve beşlik cüz'leri vardı. Katları ise Altmışlık Zolota 60 para yani 1,5 kuruş, İkilik (2 kuruş) ve Yüzlük yani 100 para da 2,5 kuruş idi.¹⁸

Bu yüzden ev fiyatları verilirken alış-verişin yapıldığı para cinsi özellikle belirtilmiştir. Mesela 26 Ocak 1610 tarihinde 30.000 akçeye satılan evin değeri 120 akçe olan altın ile 250 altın yapmaktadır. Osmanlı altını 100 dirhem saf altından 129 adet kesilmişti ki, bu da 3,571 gram demektir.¹⁹ Bir ay sonra 23.000 akçeye satılan ev de 191,6 altın ediyordu. 9 Ağustos 1698 tarihinde 245 Esedî kuruşa satılan ev de serbest piyasada 100 akçeye geçen Esedî kuruş hesabı ile 400 akçe olan altın ile 61,25 altın yapmaktadır.

Komşular

Ev satış hüccetleri, bize daha başka önemli bilgiler de vermektedir. Evlerin sınırları belirtilirken komşuları da zikredilmektedir. Böylece kimin kimle komşu olduğu tespit edilebilmektedir. Mesela; Lefkoşa'nın Merdivenli mahallesinden Mehmet bin Hüseyin, Yerlomo veled-i Hristofi'ye aynı mahalledeki evini 2 Eylül 1657 (2 Şaban 1057)'de satmıştır.²⁰ Meserya kazasına bağlı Tirmiti köyünden Hızır bin Abdullah'ın ev komşuları Mikail, Andoni ve Pihero idi.²¹ Lefkoşa'da oturan Osman Beşe ibni Abdullah, evinin bir tarafı kilise, bir tarafı Govizo veled-i Kamyân'a, bir tarafı Lu-yizo Mandelye'ye ve bir tarafı da umumi yol olan evini zimmî Markite'ye vekili vasıtasıyla satmıştır.²² Burada sadece Müslim-gayr-i Müslim komşu değil, aynı zamanda birbirlerine evlerini de satmışlardı.

Kaymaklı köyünden Ali bin Mehmet'in komşuları ise Ahmet Beşe ve Pavli idi.²³ Lefkoşa'dan Döne binti Üveys Beşe adlı kadın, iki tarafı Petro,

¹⁷ Öztürk, *Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi*, s. 808.

¹⁸ Öztürk, *Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi*, s. 809.

¹⁹ Sahillioğlu, *Kuruluşta XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, s. 11.

²⁰ Kıbrıs Şer. Sic. 1, s. 42.

²¹ Kıbrıs Şer. Sic.3, s. 4.

²² Kıbrıs Şer. Sic.3, s. 36.

²³ Kıbrıs Şer. Sic. 4, s. 4.

bir tarafı Hıristofi ve bir tarafı da yol ile sınırlı olan evini Hamara binti İmirşah adlı Ermeniye, kardeşinin vekâletiyle 14 Nisan 1634 tarihinde satmıştır.²⁴

Öte yandan gayr-i Müslimlerin evlerine bakıldığında aynı durum görülmektedir. Ömeriye mahallesinden Papa Menayıl, aynı mahallede bulunan ve Köse Mustafa, Şerbetçi-zâde ve Luyizo'nun evleriyle sınırdaş olan evini 1676 tarihinde oğlu Anderye'ye satmıştır.²⁵ Ayasofya mahallesinden Nikolo kızı Ester'in, damadı Zaharya oğlu Piyeri'ye 15 Ağustos 1678 tarihinde yarısını sattığı evi, Minayıl, el-Hac Veli, el-Hac Mehmet ve umumî yol ile çevrilmişti²⁶. Fenaromeni mahallesinden Durmuş Çelebi bin Mehmet, aynı mahallede bulunan ve bir tarafı kilise, bir tarafı mimar Saroder, bir tarafı Papa Yorgi ve bir tarafı da yol ile çevrili ev Papa Yorgi veled-i Yasef'e 3 Ağustos 1698 tarihinde satılmıştır²⁷ ki, bu çok manidardır. Zira bir Müslümanın evinin bir tarafı kiliseye dayanmakta, öteki komşuları da gayr-i Müslim'dir ve evini de gayr-i Müslime satmaktadır. Ermeni mahallesinden Sara binti Asadori'nin ev satışı daha da manidardır. Sara'nın evi İbrahim Beşe, Kasım Çelebi ve kendi oğlunun evi ve yol ile sınırlıdır. Müslüman komşularla çevrili olan evini Serkiz veled-i Yorgoz'a 16 Şubat 1699 tarihinde satmıştır.²⁸

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hatta hemen her ev bu şekilde birbirleriyle komşudur. Bu husus, müsamaha ve birlikte yaşama başarısının en güzel örneğini teşkil etmektedir. Nitekim başka konularda da gayr-i Müslimlerin cemiyetle özdeşleştiklerine dair önemli kayıtlar vardır. Bu husus resmi görevlere atanma, iktisadî faaliyetleri ve ticaret alanındaki tasarruflarda açıkça görülür. Dahası gayr-i Müslimler, her türlü hukukî davalarını Şer'î Mahkemeye getirirlerdi. Borç, vasi, vekil ve tereke kayıtlarını sicile işletirlerdi ve bu hususa dair sayısız belge bulunmaktadır. Bu haliyle birlikte yaşama konusunda Kıbrıs iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Evlerde Sosyal Hayat

a. Terekelere Kısa Bir Bakış

Buraya kadar verilen bilgiler mevcut durumu vermektedir, hareketli değil, durağandır. Bu belgelerin içi doldurulduğu, örnek olarak verilen evlere hayatî bir fonksiyon verildiği zaman anlamlı olacaktır. Bu da evlerde yaşayan ailelerin günlük yaşayış tarzına, beslenme alışkanlıklarına, giyim-kuşam tarzlarına, kölelik, cariyelik, zina ve boşanma gibi hayatın

²⁴ Kıbrıs Şer. Sic.5, s. 18.

²⁵ Kıbrıs Şer. Sic.5, s. 18.

²⁶ Kıbrıs Şer. Sic.5, s. 91.

²⁷ Kıbrıs Şer. Sic.6, s. 17.

²⁸ Kıbrıs Şer. Sic.6, s. 64.

gerçekleri olan hususları incelemek ile mümkündür. Zikredilen hususlarda da siciller son derecede zengindir, narh, tereke ve muhtelif hüccetler kıymetli bilgiler vermektedir.

Şer'î Mahkeme, taşrada resmîyeti kabul edilen yegâne müessese olduğu için halk tarafından resmîyete geçirilmesi istenen belgeler ile merkezden gelen belgeler ve narhlar da mutlaka sicile işlenirdi. Sicillerdeki terekeler, o dönemde ölen kimselerin tamamını vermez, terekelerini resmîyete kaydetmek isteyen kişilerin terekelerini ihtiva eder. Meselâ, 17. yüzyılda elimizde 6 sicil bulunmakta ve bu sicillerde tahmini olarak 50 tereke bulunmaktadır. Tabî ki, bu rakam yüz yıl içinde ölenler demek değildir. Bu hususu göz önüne alarak terekeleri değerlendirmek daha doğru olur.

Terekelerde ölen kişinin bütün mal varlığı, menkul, gayr-i menkul, varsa köle-cariye, nakit, alacak-verecek, canlı hayvan, yatak, yorgan, halı, kilim, kap-kacak, giyim-kuşam, varsa kitap, kısaca o gün kullanılan her ne varsa tespit edilir, Kadının belirlediği heyet tarafından fiyatlandırılır ve sonunda varislerine şer'î esaslara göre taksim edilir.

Buna göre bir evde kaç kişinin yaşadığını, erkeğin kaç kadınla evli olduğunu, kadın ve erkek kıyafetlerini tespit etmek mümkündür. Mesela 24 Ağustos 1607 tarihli Merdivenliçeşme mahallesinden Nalçacı Osman'ın terekesine²⁹ göz atalım. Ev eşyası olarak yastık, minder, tencere, sahan, kepçe, sini, kazan gibi eşyalar görülmektedir. Kumaş cinsinden zıbın, dolama, çarşaf, gömlek mevcuttur. Tereke toplamı ile eş ve çocuklarının hisseleri belirtilmemiştir.

Aynı tarihli Şems Ahmet'in terekesi³⁰ daha zengindir. Erkek kıyafeti olarak kaftan, frenkvarî alaca, yeşil kumaş, mor zıbın, çuka siyah yelek, Şam alacası kaftan, sade kaftan, mor şalvar, çakşır, dizlik gibi erkek kıyafetleri tespit edilmektedir. Her terekede görülen sahan, sini, leğen, tas gibi kap kacak burada da görülmektedir. Şems Ahmet zengin olmalı ki, 3.000 akçe kıymetinde bir Arap cariyesi vardır³¹. Tereke toplamı 46.981 akçe olup, 6.425 akçe de borcu bulunmaktadır. Ahmet Bey'in bir hanımı ve bir kızı vardır.

7 Eylül 1607 tarihli Ali Beşe bin Kasım'ın terekesinde³² ferace, atlas, kırmızı kaftan, yağmurluk, zıbın, potur, kavuk, ihram gibi giyim eşyası ile diğer ev eşyası bulunmaktadır. Ali Beşe'nin Bereket isimli 5.000 akçe değerinde bir siyah kölesi ile Mülayim adlı ve o da 5.000 akçe kıymetinde

²⁹ Kıbrıs Şer. Sic. 2, s. 8.

³⁰ Kıbrıs Şer. Sic. 2, s. 8.

³¹ Bu tarihlerde altın 120 akçe olduğuna göre cariyenin olarak değeri 25 altındır. Mukayese bakımından olmak üzere, İncirli köyünde 4 tek katlı odası, kuyusu, ağaçları olan ev 3.600 akçeye satılmıştır.

³² Kıbrıs Şer. Sic. 2, s. 64.

siyah bir cariyesi vardır. Terekesi 116.643 akçedir. Hanımının mihri 45.000 akçedir. Toplam 11.040 akçe borcu olan Ali Beşe'nin çocukları zikredilmemiştir.

Mayıs sonları 1607 tarihli Mehmet Çavuş'un terekesinde benzer eşyalar mevcut olup toplam 55.702 akçe değerindedir. Mehmet Çavuş'un 3 oğlu, 4 kızı ve iki hanımı vardır. Erkek çocukların her birisine 9.748'er, kızlara 4.874'er ve hanımların her birine 3.491 akçe düşmüştür.³³

Aileler bazen evlendirdikleri kızlarına verdikleri çeyizlerini de sicile kaydediyorlardı. Meselâ, Papa Mihayil ve eşi Hristine, kızları Marya'yı Petro ile evlendirdikleri zaman verdikleri çeyizi 1608 tarihinde sicile kaydettirmişlerdir. Çeyiz listesinde bir adet yaldızlı zincir gümüş, keza 3 adet gümüş, yorgan takımıyla bir dizi inci, gümüş küpe, 4 adet gömlek, 4 adet kirpas fistan, 3 adet eteklik kirpas fistan, bürümcek başörtüsü, 2 adet arakiye etek, 1 adet döşek, 1 adet yorgan, 2 adet çarşaf, 2 adet kirpas çenber, birer adet sandık, tencere, tava, oğlakla beraber 20 baş keçi, bir merkep ve yarım bahçe bulunmaktadır. Dönemin şartlarına göre yeni evlilerin ilk başlarda hemen pek çok ihtiyacını karşılayacak şekilde, her şey düşünülerek hazırlanmış iyi bir çeyiz listesi olduğu görülmektedir. Ayrıca bu terekede kadın giyim kuşamı hakkında da önemli bilgilere ulaşılmaktadır.

Zako veled-i Liyo adlı zimmî de eşi Luka veled-i Zorzo'nun huzurunda 4 odası, içinde su kuyusu, bir hurma ağacı, dört adet turunç ağacı olan evini, kızı Maroya'ya çeyiz olarak verdiğini mahkemede ifade ederek 16 Kasım 1610 tarihinde tescil ettirmiştir.³⁴

Dönem içinde incelediğimiz terekelerden sadece birinde kitaba rastlanmıştır. Furuğî Efendi'nin terekesinde bazı kitapların kayıp olduğuna dair açılan mahkemede, bazı kitapların isimleri tespit edilmiştir ki bunlar şunlardır: Nefâhatü'l-Üns, Kadı Han, Hafız Divanı, Kamus Lugatı, Tatar-ı Haniye, Seyyit Şerif'in Şerh-i Ferâizi, Muhammed Farisa'nın Faslü'l-Hitab, Sarf, Mecmua, Müfredat Lugatı, Resâil, Sıhah-ı Cevherî, Molla Cami'nin Şerh-i Kâfiyesi, Farsça Cönk, Nimetullah Lugatı, Tasavvuf Risalesi, Mecmua, Fusûs, İntihâb, Dürer-i Gurer.

Bu tür kitaplar ülkenin her yerinde bulunan kitaplardır. Dikkat edilirse daha çok dini ve edebî nitelikli kitaplardır. Muhtemelen Tatar Hanlarını konu alan bir tarih kitabı da vardır.

b. Köle ve Cariyeler

Dönemin bir gerçeği olan köle ve cariyelik, dünyanın her yerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta mevcuttu³⁵. Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında er-

³³ *Kıbrıs Şer. Sic. 2, s. 87.*

³⁴ *Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 172.*

³⁵ Kıbrıs'ta köle ve cariyeler ile bunların 17. ve 18. yüzyıllardaki sayısal dağılımı, erkek-

kek ve kadın köle satın alma ve beslemenin çok yaygın olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın sonlarında Kıbrıs limanlarından, özellikle Mağusa limanı, imparatorluğun işlek köle yollarından birinin üzerinde yer almaktadır. Afrika, Kafkaslar ve Balkanlardan çeşitli milletlere ait pek çok erkek ve kadın köle olarak getirilmekte ve burada zengin Kıbrıslı Müslümanlar tarafından satın alınmaktaydı. Satın alınan köleler Kıbrıs'ın birçok bölgesinde çeşitli işlerde çalıştırılıyorlardı.³⁶ Kıbrıs'ın doğu-batı, kuzey güney ticaret yollarının ve dolayısıyla köle ticaretinin merkezi olması itibarıyla hem köle dağıtım yeri hem de pazarı durumundaydı. Köle ve cariyelerin menşelerine bakıldığında, Arap, Acem, Macar, Rus menşeli oldukları görülmektedir. Elbette bu konunun bütün yönleriyle incelenmesi, köleliğin ortaya çıkışı, çeşitli kültürlerdeki durumu, İslam hukukundaki uygulamaları gibi fikhî konular, müstakil bir çalışma konusu olmasından dolayı ve makalenin sınırlarını aşacağından zikredilen hususlara değinilmeyecek, sadece Kıbrıs'ta köle ve cariyelerin durumu hakkında birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Köle ve cariyelerle ilgili davalar alış-satış, ayıplı satışlar, hibe, hürriyetin tanınıp tanınmaması, bazen de kölelerin karıştığı suçlardır.

Meselâ; 19 Eylül 1610 tarihinde Ahmet bin Mustafa, Macar asıllı Çâker adlı cariyesini Mehmet bin İbrahim'e 42 top abaya satmıştı.³⁷ Ahmet bin Mustafa, Mehmet bin İbrahim'den bir ay önce kusursuz bir cariyeye aldığını fakat şimdi kusurlu çıktığını beyan ile mahkemeye başvurmuştur³⁸. Ancak cariyenin nasıl bir ayıbı olduğu hususunda bilgi verilmemektedir. Ahmet bin Mustafa'nın sattığı cariyesi, "*câriye-i mezbûre ben târîh-i kitâbdan üç gün mukaddem hayzımdan tâhire oldum ba'dehû mezbûr Ahmed benim yanıma gelmedi dedikde merkûm Ahmed'e dahi târîh-i kitâbdan on gündün berû mezbûre câriyenin yanına varmadım deyü yemîn*" ettirilerek konu sicile kaydedilmiştir.³⁹

3 Ekim 1610 tarihinde Mehmet bin Ali'nin Mustafa Beşe'den kusursuz olarak 10.000 akçeye satın aldığı Acemî Arap cariyesinin, boğazında ya-

kadın olarak tasnifi, kıymetleri ve hatta kıymetlerinin canlı hayvanlar ile mukayesesi üzerine etraflı bir çalışma mevcuttur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bkz. Ümit Güler, "Kıbrıs Tereke Kayıtlarında Köleler (17. ve 18. YY)", *İstem*, 31, 2018, s. 107-123; aynı müellif, "17. Yüzyıl Kıbrıs'ında Hürriyetin Tescili: İtknameler (Azatlık Belgeleri)", *Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 58/2, ss. 63-88, keza aynı müellif, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs'ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54, 2018, s. 104-135.

³⁶ Ali Eftal Özkul, "XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Osmanlı Kıbrıs'ında Kölelik", *KİBA-TEK-YDÜ-XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni Bildiriler*, (23-28 Ekim 2005), Yay. Haz. İsmail Bozkurt-Ali Nesim-Şevket Öznur, Lefkoşa, 2005, s. 17-18.

³⁷ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 64.

³⁸ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 63.

³⁹ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 64.

rası ve aynı zamanda cinleri olduğunu belirterek iade etmek istemişti. Ancak Mustafa Beşe cariyede cin değil sara hastalığı olduğu kusuruyla verdiği ifade ile itiraz etmiş, Mehmet'in cariyeyi ayıbyla almadığına yemin etmesini talep etmiş ve Mehmet de yemini yerine getirmiştir ki, bu durumda cariyeye eski sahibine iade edilmiş olmalıdır.⁴⁰

Bazen köle olmadığı halde bir şekilde bir kimseye köle olarak sahiplenilen kimselere de rastlanmaktadır. 1 Aralık 1610 tarihinde Huriye binti Abdullah adlı azatlı cariyeye, Hüseyin bin Ali'nin kendisini satmak istediğini iddia ederek mahkeme başvurmuş, Hüseyin, Huriye'nin hür olduğunu ancak kendisini kiraladığını itiraf etmiştir⁴¹. Keza Cennet adlı kadın hür olmasına rağmen Ali Beşe, kendisini elli kuruşa satın aldığını, kendi malı olduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmuş. Ancak Cennet, cariyeye olmadığını şahitlerle ispat edince, hürriyeti 16 Aralık 1610 tarihinde tescil edilmiştir.⁴² Meryem adlı kadın da köle olmadığını iddia etmiş, davasını ispat edinceye kadar Musa Beşe'ye emanet edilmiştir.⁴³

Şaban Beşe adlı yeniçeri, zaim Piyale'den Rus asıllı bir cariyeyi 8.000 akçeye satın almış, cariyenin hürriyetini ispat etmesi üzerine Şaban Beşe Piyale'den verdiği paranın iadesini talep etmiştir.⁴⁴ Ölen bir kişi, sağlığında öldükten sonra kölenin hür olduğunu şart koşabilirdi. Meselâ; Furuğî Efendi sağlığında kölesi Rıdvan bin Abdullah'ın hür olmasını şart koşmuş fakat oğlu İbrahim Çelebi, Rıdvan'ı köle olarak satmak istemiş, buna itiraz eden Rıdvan'ın şahitlerin şahadetleriyle hür olduğuna 16 Kasım 1610 tarihinde hükmedilmiştir.⁴⁵

Bir köle azat edildikten sonra çocuğu doğarsa tabii olarak hür olur. Fakat buna uymayan kişileri rastlanmaktadır. Aynı tarihte köle olan İsa, efendisi Halil tarafından azat edilmesinden sonra doğan Musa, babasının efendisinin oğlu Ali tarafından köle muamelesi gördüğünü hakkındaki şikâyeti üzerine açılan mahkemede Musa'nın hür olduğuna karar verilmiştir.⁴⁶

⁴⁰ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 73.

⁴¹ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 109.

⁴² "Oldur ki; Lefkoşa sükkânından Ali Beşe nâm kimesne mahfil-i şer'-i şerifde Cennet nâm hâtûn muvâcehesinde bast-ı merâm edüp mezbûre Cennet nâm hâtûnu elli aded guruşa satın aldım. Kendi mâlımdır, su'âl olunup ihkâk-ı hak olunmak matlûbumdur dedikte gibbe's-su'âl mezbûre Cennet ben hürretü'l-aslım deyü cevâb etmeğin udûl-i müsliminden Seydî bin Hasan ve Kasım ibn-i Resul nâm kimesneler meclis-i şer'a hazrân olup fi'l-hakika mezbûre Cennet nâm hâtûn bizim huzûrumuzda ben cariyeyim hürretü'l-asl değilim deyüp bu husûsa biz şâhidiz, şehâdet dahi ederiz dediklerinde şehâdetleri makbûle olmağın mine'l-vesika kaydolundu" *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 91.

⁴³ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 122.

⁴⁴ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 145.

⁴⁵ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 175.

⁴⁶ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 176.

Bir cariyenin herhangi bir mal-mülk gibi hibe edildiğine de rastlanmaktadır. 31 Aralık 1610'da Pervâne bin Abdullah, damadı Mustafa Bey'in bir cariyesini evlendikleri sırada kızı Ayşe'ye hibe ettiğini iddia etmiş, damadı Mustafa'nın buna itiraz etmesi üzerine durum şahitler tarafından doğrulanınca, Pervâne'nin cariyeyi kızına hibe ettiği tescil edilmiştir.⁴⁷

Kendi rızasıyla kölelerini azat edenlere sıkça rastlanmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse; Deli Celil ibni Minnet, Bahire adlı siyahî cariyesini 23 Haziran 1610 tarihinde azat etmiştir.⁴⁸ Lefkoşa'dan Yasemin binti Abdullah da Gülistan adlı cariyesini 31 Ocak 1634 tarihinde kendi isteği ile azat etmiştir.⁴⁹ Aynı şekilde Derviş Kadri bin Uğurlu da Rus asıllı kölesi Yusuf bin Abdullah'ı 23 Ekim 1634 tarihinde azat etmiştir.⁵⁰

Cariyesini azat edip onunla evlenenler de olmuştur. Kıbrıs Yeniçeri Serdari Veli Çelebi bin Minnet Kethüda, azat ettiği cariyesi Canfedâ binti Abdullah ile 17 Haziran 1635 tarihinde evlenmiş ve aşağıdaki malları kendisine vermiştir⁵¹: Fatma adlı kızıyla birlikte Şirin adlı cariyeye, 12 adet atlas kaftan, 4 adet basma zıbın, 2 adet tavşan kürklü al kumaş, 2 adet gümüş kuşak kemer, kuşak, gümüş değirmi, acem kuşak, tülbent, ipek ve sırmalı Kıbrıs kuşağı, Kıbrıs şal kuşak, gümüş bıçak, sepet, makreme, demirli sandık, nakışlı makreme keten, tafta işlemeli don, bohça, döşemesiyle hamam gömleği gümüş kaplı ayna, İstanbul aynası, lüle taşlı büyük incili mengüş, altın mengüş, muhtelif özellikte yatak, yorgan, döşek, çeşitli kap-kacak vs.

Zannedildiği gibi herkes köle ve cariyeye sahibi değildi. Köle ve cariyeye sahibi olmak için zengin olmak gerekiyordu. Gerçi elimizde Kıbrıs'ın bütün 17. yüzyılına ait siciller yoktur, sadece 6 sicil mevcuttur. Eldeki bilgiler, dönemi anlamlı bir şekilde temsil etmeyebilir ama gene de bir fikir verebilir. Bu bilgilerden bile yaygın olarak halkın köle sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim 17 ve 18. yüzyıllarda iki yüz yıllık bir dönemde inceleyen Ümit Güler, 287 terekenin sadece 39'unda köle tespit etmiştir, o terekelerdeki köle sayıları da 65'tir.⁵² Ali Eftal Özkul ise 1726-1750 tarihleri arasındaki dönemde 44 belgede 43 erkek, 15 cariyeye, 3 küçük erkek ve 2 küçük kız çocuğu olmak üzere toplam 63 köle tespit etmiştir.⁵³ Tere-

⁴⁷ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 129.

⁴⁸ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 145.

⁴⁹ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 26.

⁵⁰ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 23; Kıbrıs'ta azat edilen köleler hakkında geniş bilgi için bkz. Ümit Güler, "17. Yüzyıl Kıbrıs'ında Hürriyetin Tescili: Itaknameler (Azatlık Belgeleri)", *Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 58/2, ss. 63-88.

⁵¹ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 205.

⁵² Ümit Güler, "Kıbrıs Tereke Kayıtlarında Köleler (17. ve 18. YY)", *İstem* 31, 2018, s. 110-111.

⁵³ Özkul, *Kıbrıs'ta Kölelik*, s. 37.

kelere yansımayan, alış-veriş, hürriyeti ispat, azat, hibe gibi dava konusu köleler de vardır. Nitekim bizim incelediğimiz hüccetler tereke kayıtları değil, bu tür davalardır. O halde Kıbrıs'ta köleler görünenden fazladır. Bunun için hüccetlerin etraflıca incelenmesi gerekir. Çünkü ev satışlarından, evlerin müştemilatından ve terekelerden Kıbrıs halkının varlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ın köle ticaretinin geçiş güzergâhı olmasından dolayı, köle edinmenin kolay olduğu söylenebilir. Çünkü köle tüccarları da kölelerin daha uzak diyarlara götürülmesinin büyük külfet olduğunu bildikleri için, önemli bir durak olan Kıbrıs'ta köleleri ellerinden çıkarmak isteyeceklerdir. Bu yüzden her bölgeden köleyi Kıbrıs'ta görmek mümkündür.

Anadolu'nun pek çok şehri üzerinde yaptığımız çalışmalarda da İstanbul ve Bursa hariç, yoğun bir köle nüfusu görülmemektedir. Meselâ; 1730-1750 tarihleri arasında Adana terekeleri üzerinde yaptığımız bir çalışmada, 100 terekenin 4'ünde köle ve cariye tespit edildi.⁵⁴ Adana terekelerinde 10-500 kuruş değerinde olanların oranı %50'dir ki bu grubu fakir ve orta halli kabul etmek mümkündür.⁵⁵ Buna karşılık Kıbrıs terekelerinin daha zengin olduğu görülmektedir.

c. Evlilikler ve Boşanmalar

Evlerde ailelerin mutlu ve mutsuz günleri geçmiştir. Mutlu günlerinin başında evlilik gelirdi. Yukarıda zikredildiği gibi, resmiyete geçirilmesi istenen hususlar sicile kaydedtirilirdi. Her hususun sicile kaydedilme mecburiyeti yoktu. Nikâhlar da aynı şekilde isteğe bağlı olarak sicile kaydedilirdi. Çoğunlukla evlerde şahitlerin huzurunda kıyılan nikâhlar da elbette muteberdi. Boşanma halinde şahitlerin şahadetiyle mahkemede işlem yapılırdı. Mehmet Demiryürek'in hesaplamalarına göre, 18. yüzyılda nikâh masrafı 32 akçeyi buluyordu. Bu yüzden çoğu nikâh akitlerinin mahkemeye yansımamasını olağan karşılamak gerekir.⁵⁶

İncelediğimiz dönemde iki nikâh mahkemede tescil edilmiştir. Raziye binti Abdullah'ın nikâhı 500 akçe mehirle 1 Temmuz 1635 tarihinde kıyılmıştır.⁵⁷ Rabia binti Abdi ile Ali bin Ahmet'in nikâhı, 200 akçe mehirle 12 Ocak 1637 tarihinde tescil edilmiştir.⁵⁸

Kıbrıs'ta boşanmalara sıkça rastlanmaktadır. Boşanma sebebi olarak

⁵⁴ Mustafa Öztürk, "Adana Terekeleri Defterleri Üzerine Gözlemler (1730-1750)", *Tarihte Adana ve Çukurova II*, Ankara, 2016, s. 152.

⁵⁵ Öztürk, "Adana Terekeleri Defterleri Üzerine Gözlemler (1730-1750)", s. 151.

⁵⁶ Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Aile", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Der. 50*, 2009/2, 2010, s. 88.

⁵⁷ *Kıbrıs Şer. Sic. 4*, s. 115.

⁵⁸ *Kıbrıs Şer. Sic. 4*, s. 197.

şiddetli geçimsizlik, eşler arasında *hüsn-i zindegâne olmaması* gibi sebepler gösterilmektedir. Zaman zaman şiddet de boşanma sebebi olabiliyordu. Bazen de bir kişi herhangi bir surette bir hususta şart koşar, bunu yapmadığı takdirde eşinin boş olacağını söylerdi, bu durum şahitlerle ispatlanırsa, eşler kadı tarafından boşandırılıyordu.⁵⁹ Boşanan eşler mehr-i müeccellerini ve nafakalarını talep ederken, bazıları hiçbir şey istemeden boşanıyorlardı.

Müslüman bir erkeğin, gayr-i Müslim olan eşini İslam'a davet edip, eşinin de kabul etmemesi üzerine mahkeme tarafından boşandırıldıklarına dair örnek de mevcuttur. Yusuf bin Mehmet, gayr-i Müslim olan eşi Meryem'i İslam'a davet etmiş, Meryem'in kabul etmemesi üzerine 22 Temmuz 1610 tarihinde boşanmalarına hükmedilmiştir.⁶⁰

Boşanan kadın, iddeti bitinceye kadar kocasının evinde veya muteber bir kişinin yanına emanete verilebiliyordu. Meselâ; yukarıda adı geçen Meryem, iddeti tamamlanıncaya kadar 22 Temmuz 1610 tarihinde Süryani Hanna'ya emanete verilmiştir.⁶¹ 17 Ekim 1610 tarihinde Hundi adlı kadın iddet müddeti bitinceye kadar kocası Veli bin Ahmet'in evinde mahkeme kararıyla emanete verilmiştir.⁶²

Her zaman olduğu gibi, zina da boşanma sebebi idi. Morfide köyünden Süleyman bin Abdullah, eşi Luyiza'yı yatak odalarında hizmetkârları Kontanti ile cürm-ü meşhut üzere yakalamış, Kontanti fırsat bulup kaçarken, eşinin elbiselerini silkelediği görmüş ve mahkemeye başvurmuştur. Süleyman, mahkemede Luyiza'nın bütün mehrini, nafakasını, elbiselerini, on koyun ve beş kile buğday vererek boşanmasını talep etmiş ve mahkeme de tarafların boşanmalarına karar vermiştir.⁶³

Aslında zinanın tespiti çok zordur. Çünkü dört erkeğin aynı anda aynı malum olaya şahit olması gerekir ki bu mümkün değildir. Onun için kadınla erkeğin malum halde görülmesi bile, *zina isnadı* olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu konudaki şu örnek ilginçtir. 1 Aralık 1610 tarihinde mahkemeye intikal eden bir davada şahitlerin, "*Bâlâda mastûretü'l-ism olan mezbûr Mahmud'u mezbûre Anber üzerinde gördük, lâkin âdet üzere zinâ etdüğün görmedik deyü şahidler bu vechile şehâdet eylemeğün kayd*

⁵⁹ Kıbrıs'ta boşanmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Eftal Özkul, "18. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Boşanma Olayları", *Bellekten*, s. 127-162.

⁶⁰ "Oldur ki; Mahmiyye-i Lefkoşa sâkinlerinden Yusuf bin Mehmed nâm kimesne meclis-i şer'de zevcesi Meryem bint-i Elyasi nâm zimmiye muvâcehesinde takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i anî'l-merâm edüp zevcesi mezbûre Meryem kâfire olub dîn-i İslam'a davet eyledükde razıya olmadığı ecilden talâk-ı selâse ile ıtlak eyledim ba'de'l-yevm benden boş olsun dedükde mezbûre Meryem Hâtûn mutallaka olmağın vâki'ü'l-hâl bi't-taleb kaydolundu", *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 137.

⁶¹ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 137.

⁶² *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 83.

⁶³ *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 47-48.

*olundu*⁶⁴ ifadesiyle zina isnadı tescil edilmiştir. Bu hüccet, aynı zamanda zinanın ispatı konusunun imkânsızlığına dair önemli bir örnektir.

Müslümanlar gayr-i Müslim kadınlarla evlenebiliyorlardı ama gayr-i Müslimler Müslüman kadınlarla evlenemezlerdi. Müslüman birisi öldüğü zaman Nasranî hanımı mirasçı olarak sayılır fakat hisseden pay verilmezdi, sadece mehr-i müeccelini talep edebilirdi.⁶⁵

Müslim-gayr-i Müslim evliliklerde aile içinde bazı huzursuzlukların olduğu görülmektedir. Hıristiyan iken Müslüman olan Mustafa bin Abdullah, dinini değiştirmeyen ve kocasına soğuk davranan eşi Lena aleyhinde mahkemeye başvurmuş, “... *ben tarih-i kitabdan üç ay mukaddem şeref-i İslam ile müşerref olub mezbûre Lena’ya bi’d-defa’ât arz-ı İslam eylediğimde kabûl etmeyüb ben Müslim olmağla benden nüşûz eder şer’le su’âl olunub kemâkân zevcem olmak üzre tenbih olunmasın matlûbumdur dedikde gibbe’s-su’âl mezbûre Lena fi’l-hakika İslâm’ı kabûl etmeyüb ol şeref ile müşerref olmamağla yine zevciyyet üzre ta’ayyüş etmeleri bâbında tenbih olunup kibel-i şer’den temessük*” verilerek Lena’ya dini üzerinde kalması ancak eşine iyi davranması tenbih edilmiştir.⁶⁶ Mustafa’nın çocukları on yaşındaki Marine, Aynî ve Yorgi de Rıdvan ismini alarak Müslüman oldukları tescil edilmiştir.⁶⁷

Eşinden eziyet gördüğünü ifade ederek boşanmak istediğini ancak eşinin bunu inkâr ederek boşanmak istememesi üzerine, kadına Müslüman olması teklif edilmiş ve o da kabul ederek Ayşe ismini alması üzerine mahkeme tarafından ayrılımlarına hükmedilmiştir.⁶⁸

Nadir de olsa aile içi hoş olmayan hareketler de belgelere yansımıştır. 20 Ağustos 1610 tarihli mahkemede, Melek bin Mustafa, kayınbabası Emrullah bin Abdülgani’nin kendisine sarkıntılık ettiğini, kendisine yapıştığını yemin ederek şikâyetçi olmuştur.⁶⁹ Ancak belgelerin devamında nasıl bir işlem yapıldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Aslında bunu tahmin etmek zor değildir. Zira iki kişi arasında geçen bir olayın şahidi yoktur, dolayısıyla ispatı mümkün olamamıştır.

Ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Kıbrıs’ta tek kadınla evlilik

⁶⁴ *Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 116.*

⁶⁵ Demiryürek, *Kıbrıs’ta Aile*, s. 89.

⁶⁶ *Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 66.*

⁶⁷ *Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 66.*

⁶⁸ Hasne bint-i Murad nâm mütezevvice Ermeniye mahfil-i şer’a gelüp zevci olan Merkiri veled-i Külel nâm Ermeni muvâcehesinde bast-ı merâm edüp: “Mezbûr Merkeri bana dâimâ cefâ ve ezâ eder kendiyi istemem” dedikde mezbûr Merkeri münkir olucak merkûme Hasne şeref-i İslâmla müşerrefe olmağa râgibe olmağa imân arz olunub zulmet-i dalâletden halâs olmağla Ayşe ismiyle tesmiye olunduktan sonra mezbûr Merkeri’ye imân arz olundukda kabûl etmemek ile mezbûre Ayşe’nin tefrikine hükm birle kayd olundu. *Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 25.*

⁶⁹ *Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 142.*

oranları daha yüksektir. 1769-1800 yılları arasında iki kadınla evli olanlar 3 kişi iken, 3 kadınla evli olanlara rastlanmamıştır.⁷⁰ Kıbrıslı ailelerinin büyük çoğunluğu 1-3 çocukludur. 1757-1800 yılları arasındaki hesaplamalara göre, 96 aileden 2-3 çocuklu olan ailelerin toplamı 70'tir. 12 aile çocuksuz, 4 aile 8, 5 aile de 6 çocukludur.⁷¹

Tarafların boşanmalarında veya eşlerden birinin ölümü halinde, her dönemde olduğu gibi o tarihlerde de mağdur olan çocuklardı. Böyle bir durumda mahkeme babası veya annesi malından günün şartlarına göre günlük 2-10 akçe arasında nafaka ve kisve-baha tayin ediyordu. Eğer çocuğun hiçbir malı yoksa sancak malından nafaka verilirdi. Çocuğun malının korunması ve işletilmesi için de genellikle anne, baba, amca, dayı gibi yakın akrabalar, yoksa mahkeme tarafından halk arasında muteber, mutemet ve dindar bir kimse vasi tayin edilirdi.

Hatta bir kadın hamileyken boşandıktan sonra doğan çocuğuna eski kocasından nafaka talebinde bulunabiliyor ve mahkeme de bu talebi kabul ediyordu. Mesela; Lefkoşa'dan Mehmet kızı Selime, kocası Hasan bin Ali'den boşanmadan önce hamile olduğunu, şimdi çocuğun doğduğunu ve nafaka takdir edilmesini talep etmiş, mahkeme de kocası malında yeni doğan çocuğa günlük 5 akçe nafaka takdir etmiştir.⁷²

d. Halkın Geçim Durumu

Bu dönem Kıbrıs halkının geçim durumunu tespit etmek için narhlar önemli kaynaktır. Genellikle yılda iki defa Nevruz'dan Mihrican'a (Mart'tan Ekim'e) veya Mihrican'dan Nevruz'a (Ekim'den Mart'a) olmak üzere, Kadının başkanlığında İhtisap Ağası, esnaf temsilcileri, ehl-i vukuf, vücut-ı belde denen halkın ileri gelenlerinin hazır bulunduğu mecliste, başta temel gıda ve ihtiyaç maddeleri olmak üzere, bu bağlamda ekmek, et, yağ çeşitleri, peynir, bal, tuz ile temel ihtiyaç maddeleri olan sabun, mum, odun, demir, kiremit, ayakkabı çeşitleri ve nihayet usta, kalfa ve çırak yevmiyeleri tespit edilir ve sicile kaydedilirdi. Arada turfanda meyve ve sebzenin yetişmesi ile de narh verilirdi ki, buna *aralık narhı* denirdi. Narh İhtisap Ağası tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilir, narha uymayanlar, dükkân kapatma, sürgün, esnaflık beratının elinden alınması gibi cezalara çarptırılırdı.

Şimdi dönem içinde halkın neyi kaçta aldığını görmek için narhlardan örnekler verelim.

20 Kasım 1634'te 155 dirhem⁷³ ekmek 1 akçe, kıyyesi 2,5 akçedir. Ka-

⁷⁰ Demiryürek, *Kıbrıs'ta Aile*, s. 89.

⁷¹ Demiryürek, *Kıbrıs'ta Aile*, s. 94.

⁷² *Kıbrıs Şer. Sic.* 3, s. 62.

⁷³ 1 dirhem 3,207 gramdır. Buna göre 155 dirhem 1 akçe olduğuna göre, 400 dirhem 2,5

vunun okkası⁷⁴ 1, kabağın 300 dirhemi 1, erik ile çiçek incirinin kıyyesi 1'er para ve elmanın 300 dirhemi 1 akçeydi.⁷⁵ 22 Kasım 1634'te Mağusa'da taze balığa 24 akçe narh verilmişti. Hırsofi'de gayet iyi ve henüz tutulmuş balık da 36 akçeydi.⁷⁶

20 Aralık 1634 tarihinde verilen narha göre, keçi eti 5, başsız kuzu eti 7, koyun eti 6, kadayıf 6, şeker 65-70, büyük balık 18 akçeydi. Kıbrıs safranının 1 dirhemi 8, öte yaka safranının 1 dirhemi 5, mastekinin 2 dirhemi 3, kimyonun 8 dirhemi 1, anasonun 15 dirhemi 1, çörek otunun 15 dirhemi 1, tarçının 1 dirhemi 1,5 akçeydi. Ekmeğin 200 dirhemi ki yarım okkadır, 1 akçe, yani okkası 2 akçeydi.⁷⁷ 25 Mart 1635'te koyun etinin okkası 6, keçi etinin 5 akçeydi.⁷⁸

8 Şubat 1636'da verilen narh ise şöyleydi.⁷⁹ Sadeyağ 32, Zeytinyağı 20, Bal 20, nohut 6, üzüm pekmezi 8, harnup pekmezi 5, tahin 12, nişasta 12, sumak 10, zerdali kurusu 8, erik kurusu 10, Kıbrıs üzümünün kurusu 5, Solya inciri 6, Gayri inciri 4 akçe idi.

31 Ekim 1636'da sade yağlı katmerin 5 dirhemi 1, sade yağlı kâkenin 60 dirhemi 1, taze balığın okkası 20, peynir 12 akçe olmuştu.⁸⁰ 1 Ekim 1636'da Mısır'dan gelen pastırmanın okkasının 24, öte yakadan (Anadolu) gelen pastırmanın okkasının da 24 akçeden satılması kararlaştırılmıştı.⁸¹ Bu fiyatlara bakıldığında çok yüksek olmadığı, aksine normal bir seviyede olduğu söylenebilir.

Narhlarda genellikle usta, kalfa, çırak ve amele gündelikleri de verildi. Fakat bu dönemdeki Kıbrıs narhlarında çalışanların gündelikleri verilmemiştir. Elimizde ücretlerle ilgili sadece Cami-i Cedit'de görevlilerin gündelikleri bulunmaktadır. 3 Aralık 1633 tarihinde tespit edilen ücretler aşağıda görüldüğü gibidir:

akçedir.

⁷⁴ Okka-Vukiyye-Kıyye aynı terim olup, 400 dirhem, yani 1.282 gramdır. Hesaplamalar buna göre yapılmalıdır.

⁷⁵ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 248.

⁷⁶ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 228.

⁷⁷ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 141.

⁷⁸ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 244.

⁷⁹ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 216.

⁸⁰ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 209.

⁸¹ *Kıbrıs Şer. Sic.* 4, s. 238.

Görevlinin ünvanı	Günlük (Akçe)	Aylık
Şeyhü'l-İslam Abdurrahman Efendi*	4	120
Mütevelli	12	360
Hatip	5	150
İmam	7	210
Diğer imam	7	210
Müezzin	12	360
Diğer müezzin	4	120
Mevlid-han	2	60
Kâtip	3	90
Devir-han	1	30
Devir-han-	1	30
Cabi	2	30
Kayyim	5	150

Tablo 1. Cami-i Cedid'de Görevlilerin Ücretleri⁸²

Küçük bir karşılaştırma yapılırsa; 1634'te okkası 2,5 akçe olan ekmekten, hatip bir günlüğü ile 2 okka, müezzin 4,8 okka ekmek alabiliyordu. 1634'te Magosa'da 24 akçe olan balıktan Mütevelli yarım okka balık alabiliyordu. 1636'da sade yağ 32, zeytinyağı 20 akçeydi. 5 akçe gündeliği olan hatip 4 gündeliği ile bir okka zeytinyağı, 6,4 gündeliği ile de bir okka sade yağ alabiliyordu. Dönem içinde nafakalar da 2-10 akçe arasında değişiyordu. Bu da vakıf görevlilerinin ücretleriyle paralellik arz etmektedir.

Bu durumda ücretlerin fiyatlar karşısında düşük kaldığı açıktır. Ancak bu ücretler vakıf görevlilerinin ücretleridir. Esas ücretleri usta, kalfa, çıracak ve amele gündelikleri temsil etmektedir. Vakıf görevlileri sadece bu ücretlere mahkûm değildi, vakıftan buğday, pekmez, üzüm, odun gibi aynî yardımlar da alırlardı.

Kısa narh listesinden de anlaşılacağı üzere Kıbrıs halkı et, sebze ve meyve ağırlıklı beslenmektedir. Sıkça balık narhı verildiğine göre balık, Kıbrıslıların sofrasında önemli bir yere sahipti ki, bu da tabiidir. Zeytinyağı, bol olduğundan olmalı ki sadeyağdan ucuzdur. Üzüm, erik, kayısı kurusu önemli yer tutmaktadır. Narhlarda görülen safran, kimyon, tarçın, anason, çörekotu gibi baharat çeşitleri, Kıbrıs mutfağının zenginliğine delalet etmektedir. Anadolu ve Mısır'dan muhtelif gıda maddesi geldiğine

* Bilindiği gibi, Şeyhü'l-İslam merkezde bulunur. Buradaki şeyhülislam, maaşını vakıftan alan müftü olmalıdır.

⁸² Kıbrıs Şer. Sic. 4, s. 236.

göre, Kıbrıs'ın çevresiyle canlı bir ticareti olduğu anlaşılmaktadır.

Hayata Dair Başka Örnekler

Kıbrıs'ta önemli oranda gayr-i Müslim'in yaşadığı verilen bilgilerden de açıkça anlaşılmaktadır. Gayr-i Müslimlerin ada genelindeki toplam haneleri, cizye toplanması hususunda gelen emirlerden tespit edilmektedir.

21 Mart 1677 tarihinde gönderilen bir emirle, 13.790 olan cizye hanelerinin her birinden 400'er akçenin usulüne uygun olarak tahsil edilmesi, mübaşirin maaşı için her haneden 40'ar akçe alması, bundan ziyade kim-seden bir akçe ve bir habbe aldırılmaması, alınacak akçelerin mağşuş ol-mamasına dikkat edilmesi, Kâmil Kuruş 118, Esedî Kuruş da 108 akçeden hesaplanarak cizye tahsil edilmesi emredilmiştir.⁸³

Cizye tahsilinde çoğu zaman olduğu gibi suistimallere rastlanmakta-dır. 25 Temmuz 1677 tarihli bir emirden, cizyedar Murtaza Ağa'nın ge-çimi için 4 esedî kuruştan başka, kanunlara aykırı olarak selamiye, yem-lik, koyun akçesi, tezkire, istical gibi adlarla toplam 107.498 kuruş tahsil etmiştir. Gayr-i Müslim halkın şikâyeti üzerine yapılan muhasebede, ger-çekten haksız yere halktan 23.120 kuruş fazla para toplandığı tespit edil-miş ve bu meblağın reyaya iadesine karar verilmiştir. Ayrıca Mur-taza'nın kolcuları da her hafta her haneden 2'şer akçe alırlarmış, bunun adet-i kadim olduğu beyan edilmiştir.⁸⁴ Bu husus aynı zamanda halkın şikâyetlerine devlet tarafından itibar edildiğini ve cevap verildiğini, mil-liyet ayırımı yapmadan herkese kanunların uygulandığını gösteren önemli bir belgedir.

Kıbrıs'ta çocukların belli bir süre ücreti karşılığında birinin hizmetine verilmesi uygulaması vardır. Muhtemelen bu usul, ülkenin diğer bölgele-rinde de olmalıdır. Meselâ, 3 Ekim 1610 tarihinde, Lefteri veled-i Le-sandra, beş yıl yanından ayrılmamak üzere çırağı Veryoni veled-i Pavlo ile 5 yıllığına sözleştiklerini, buna karşılık bir yıllık 430 akçe cizye, 1 ku-ruş ispenç ve 1 kuruş da sürsat vergisini ödediğini tescil ettirmiştir.⁸⁵

28 Temmuz 1610 tarihli bu konudaki bir hüccet ilginçtir. Meryem binti Mübarek adlı bakire, el-Hac Cafer bin Abdullah'a 4 yıl boyunca "*nefsini icareye verip*" karşılığında 1.200 akçe almış, hizmetinin tamamlanmasın-dan sonra da bu paranın kendisinden talep edilmemesini şart koşmuş ve durum bu haliyle tescil edilmiştir.⁸⁶ Bu hesaba göre Meryem'in yıllığı 300 akçeye, aylığı da 25 akçeye gelmektedir. Buna karşılık Meryem, kendisine verilecek her işi, muhtemelen zaman mefhumu olmadan yapmak zorun-

⁸³ Kıbrıs Şer. Sic. 5, s. 76.

⁸⁴ Kıbrıs Şer. Sic. 5, s. 36.

⁸⁵ Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 72.

⁸⁶ Kıbrıs Şer. Sic. 3, s. 129.

daydı. Bu kişiler köle değildir, sadece hizmetkâr olarak ücreti karşılığında belli bir süre için anlaşmışlardır. Yakın zamanlara kadar Anadolu'nun bazı bölgelerinde bu usule rastlanmaktaydı.

Osmanlı idarî, iktisadî ve sosyal düzeninin hâkim olduğu Kıbrıs'ta faizle para verildiğine dair örnekler de vardır. Lefkoşa'dan vefat eden Hacı Hüseyin'in oğlu Mehmet'in vasisi olan Hacı Hüseyin bin Abdullah, mahkemede Kurd Çelebi bin el-Hac Ali'ye, vasisi olduğu çocuğun anasından kendisine intikal eden 100 baş keçi ve koyununu, Kurd Çelebi'ye 500 akçeye sattığını, ayrıca yetimin parasından Kurd Çelebi'ye *onda on iki hesabı üzere muamele ile* (bugünkü yüzde hesap ile %20 demektir) 5.500 akçe verdiğini ifade etmiş ve mahkeme de bu alış-verişi 6 Ocak 1610 tarihinde kabul ve tescil etmiştir.⁸⁷

Kıbrıs'ta evlerde içki alemlerinin yapıldığına da rastlanmaktadır. Akdeniz iklimi, şarap üretiminin bol olması, halkın nispeten rahatlığı, bu hayat tarzını beraberinde getiriyordu. Meselâ; 21 Haziran 1610 tarihinde mahkemeye intikal eden şikâyet üzerine yapılan keşifte, Lefkoşa'nın Ayasofya mahallesinden Macuncu Mehmet ile Yusuf bin Abdullah'ın evlerine Kâtip Mehmet Çelebi'yi de götürerek hanımları Emine, Rahime ve Fatma ile içki içtikleri tespit edilmiştir.⁸⁸ Adı geçenlere nasıl bir işlem yapıldığı hakkında belgeler mevcut değildir. Başka örneklerde hatırlanacağı üzere bu gibi durumlarda, mahkeme bu kişilere tembihte bulunmaktaydı. Tekrarı halinde mahallelinin şikâyeti ile mahalleden ihracına karar verirdi.

Sonuç

Kıbrıs evleri esasından hareketle, 17. yüzyılda Kıbrıs'taki sosyal ve iktisadî hayata dair önemli sonuçlara ulaştık. Bu çalışmada sadece evlerin mimari özellikleri ve fiyatlarını değil, o evlerde yaşanan hayatı da takip ederek konuyu daha anlamlı bir hale getirme metodunu denedik. Evlerin

⁸⁷ *Kıbrıs Şer. Sic. 3*, s. 11 Osmanlı mahkemelerinde bu tür alış-verişler sıkça görülmektedir. Kadı, onu on bir (%10) veya onu on ikiye (%20) kadar olan muameleleri kabul ediyordu. Bu orandan daha yüksek faizi tescil etmiyordu.

⁸⁸ Ayasofya mahallesi sükkânından Ma'cûncu Mehmed ve Yusuf bin Abdullah nâm kimesneler hâlâ sâkin oldukları menzillerine ecnebîden Kâtip Mehmed Çelebi nâm kimesneyi iletip mezbûrân Mehmed ve Yusuf zevceleri Emine ve Rahime ve Fatma nâm hâtûnların dahi dâhil-i meclis idüp hâlâ şürb-ı hamr etdikleri mesmû'umuzdur izni-şer'le üzerine varılup hakikat-i hâl keşf ve tahrîr olunması iltimâs ederiz dediklerinde kâtip-i mahkeme İbrahim Halife bin Ahmed Efendi zeyl-i kitâbda isimleri mastûr olan müslimîn ile mezbûrân menzillerine varup müşâhede eylediklerinde mezbûrân Mehmed ve Yusuf ve Kâtip Mehmed Çelebi zikr olunan hâtûnlar dahi dâhil-i meclis oldukları hâlde şürb-ı hamr etdiklerin kâtip-i mûmâ-ileyh ve müdde'â üzere mahallinde keşf ve tahrîr idüp.. *Kıbrıs Şer. Sic. 4*, s. 30.

mimarisinin sıcak Kıbrıs iklimine uygun olması gayet tabiidir. Kıbrıs evleri, bir ve iki katlı olup, adada yetişen her türlü meyve ağaçlarının bulunduğu bahçeleri ile ön plana çıkmaktadır. Özellikle bolca bulunan zeytin ağaçlarından halkın zeytinyağı ve zeytin ihtiyaçlarını karşıladıkları anlaşılmaktadır. Her evin ya su kuyusu veya akar suyu vardı.

Özellikle zikredilmesi gereken husus, evlerin konumudur. Gerçi bütün Osmanlı şehirlerinde de aynı vakıa görülmektedir ancak Kıbrıs'ta bu durum daha barizdir. Müslümanlarla Hıristiyanların evleri yan yanadır, hatta bir Müslümanın evinin bir tarafı kiliseye dayanıyordu ve hiç kimse mevcut durumundan şikâyetçi değildi. Aynı şekilde iki taraf birbirlerine ev satışı da yapmışlardır. Öte yandan cizye hususunda yapılan yolsuzluklara karşı devlet son derecede hassastı. Bu hususta kanuni cizyeden fazla para topladığı tespit edilen meblağ cizyedardan tahsil edilmiş ve halka iade edilmiştir. Bütün bu hususlar, birlikte yaşamanın çok anlamlı bir örneğini teşkil etmektedir.

Ev fiyatları ise o dönemde tedavül eden yerli ve yabancı paralarla tespit ediliyordu. Evlerin bedellerini değişik sikkelerle zikredilmesi, her sikkenin vezin ve ayarının farklı olmasındandır. Evlerin fiyatları, mahalline ve müstemilatına göre farklılık arz ediyordu.

Hıristiyanlar, istedikleri zaman Şer'î mahkemede her türlü işlemlerini yapıyorlardı. Hatta bir Hıristiyan, kızına vereceği çeyiz listesini mahkemede tescil ettirmiştir. Müslüman olan bir Hıristiyan'ın dininden dönmemiş eşinin kocasına karşı soğuk davranması üzerine, mahkemeye başvuran koca haklı bulunmuş ve kadının, *dininde kalması* ancak eşine karşı kadınlık görevi yapması tembih edilmiştir. Bütün bu hususların medeniyet tarihi açısından son derecede kıymetli anlayış ve uygulamalar olduğu aşikârdır.

Bu dönemde diğer şehirlerde olan ve hayata dair yaşanan her ne varsa Kıbrıs'ta da yaşanmıştır. Kıbrıs'ta diğer şehirlerde olduğu gibi çok evlilik yaygın değildir. İncelediğimiz döneme ait çok kadınla evliliklere rastlanmamıştır. Az da olsa zina isnat davaları ile uygunsuz hareketlerde bulunan kadınlar hakkında yapılan şikâyetlere rastlanmaktadır. Kıbrıs, uluslararası ticaretin önemli güzergâhı olduğu için, köle ve cariye ticareti de sicillere yansımıştır.

Halkın alım gücünün, coğrafyanın verdiği imkânlardan dolayı diğer Anadolu şehirlerine göre daha iyi bir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ada halkının beslenme alışkanlığı da tabii olarak et, balık sebze ve meyve ağırlıklıdır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Kıbrıs Millî Arşivi, *Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri*, 1, 2, 3, 4, 5, 6

Tetkik Eserler

DEMİRÜREK, Mehmet, "Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Aile", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Der.*, 50, 2009/2, İstanbul 2010, ss. 87-120.

GÜLER, Ümit, "17. Yüzyıl Kıbrıs'ında Hürriyetin Tescili: İtknameler (Azatlık Belgeleri)", *Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 58/2, ss. 63-88.

—, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs'ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54, 2018, ss. 104-135.

—, "Kıbrıs Tereke Kayıtlarında Köleler (17. ve 18. YY)", *İstem*, 31, 2018, ss. 107-123.

ÖZKUL, Ali Eftal, "18. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Boşanma Olayları", *Belleten*, LXXIX/284, 2015, ss. 126-162.

—, "XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Osmanlı Kıbrıs'ında Kölelik", *KIBATEK-YDÜ-XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni Bildiriler*, (23-28 Ekim 2005), Yay. Haz. İsmail Bozkurt-Ali Nesim-Şevket Öznur, Lefkoşa, 2005, ss. 37-43.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Adana Terekeleri Defterleri Üzerine Gözlemler (1730-1750)", *Tarihte Adana ve Çukurova II*, Ankara, 2016, ss. 147-172.

—, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Osmanlı 10*, Ankara, 2002, ss. 802-828.

SAHİLLİOĞLU, Halil, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, 1958.